

האוניברסיטה העברית בירושלים

כור ההיתוך הכלכלי

צמצום פערי הכנסות בין מזרחים ואשכנזים

עבודת גמר לתואר מוסמך במדיניות ציבורית

מנחה: ד"ר מומי דהן

אילן ניר

03739632-2

נובמבר 2011

תקציר

הפער הכלכלי בין קבוצות האוכלוסייה המזרחית והאשכנזית תואר היטב בספרות. המדיניות הממשלתית ברוח כור ההיתוך אשר מכוונת הייתה לטמיעה מוחלטת של שתי קבוצות אוכלוסייה אלה ספגה ביקורת ברבות השנים, הן כלפי היעד והן כלפי הצעדים שננקטו להשגתו. נייר זה בוחן האם מדיניות זו השיגה את מטרתה, דרך ניתוח מגמת ההידמות הכלכלית של מזרחים ואשכנזים בארבעים השנים האחרונות. ניתחנו סקרי הכנסות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ומצאנו את חלקה של כל קבוצת אוכלוסייה בעשירוני ההכנסה השונים.

מצאנו כי קבוצת המזרחים שיפרה באופן משמעותי את מעמדה חברתי-כלכלי במדינה: מקבוצת אוכלוסייה המתאפיינת במעמד חברתי-כלכלי נמוך, לקבוצת אוכלוסייה המתאפיינת במעמד חברתי-כלכלי גבוה. אין עוד קבוצת אוכלוסייה בישראל אשר השיגה התקדמות כה מהירה ועקבית במעלה סולם ההכנסות. השימוש בחלוקה לעשירוני הכנסה סיפק בידינו תמונה מפורטת יותר מאשר שימוש במדד מסכם כגון חציון, ממוצע או שונות, ואפשר לנו לקבוע כי מובהקות ההבדלים בהכנסות בין מזרחים ואשכנזים, נעלמה ברובה.

מטאפורת כור ההיתוך מתארת הידמות של מהגרים, לאוכלוסייה בארץ יעד ההגירה. המימד הכלכלי של השתלבות האוכלוסיות נבחר בעבודה זו למייצג אותה הידמות, באשר הוא מביא לידי ביטוי פרמטרים של השכלה, וותק, כישורים, וקשרים חברתיים ומקצועיים. פרמטרים אלה חשובים הן כשלעצמם והן ביחס לקבוצות אוכלוסייה אחרות. העבודה הנוכחית מתארת תהליך מתמשך של הידמות, וקובעת כי בכל הנוגע למגמה הכלכלית, כור ההיתוך הוא סיפור הצלחה.

תודות

אני מודה מקרב לב למנחה העבודה, ד"ר מומי דהן, על ההכוונה ועל הסיוע בכתיבת המאמר. תודה מיוחדת שמורה לכפיר בך, על התמיכה הטכנית ועל האלגוריתם שאפשר עבודה זו. לבסוף, תודה לזוגתי היקרה, נילי רוצקי, על הגרפיקה ועל אורך הרוח.

תוכן עניינים

1	1. מבוא.....
3	2. סקירת הספרות.....
7	3. נתונים וממצאים תיאוריים.....
12	4. ממצאים סטטיסטיים.....
14	5. דיון וסיכום.....
16	6. מקורות.....
19	7. נספח.....

כור היתוך הוא כלי בו ניתן להתיך ולהמיס חומרים שונים כגון זכוכית או מתכת¹. ערבוב של שני מרכיבים או יותר יוצר חומר חדש היורש חלק מתכונות החומרים המקוריים, אולם לרוב הוא בעל תכונות שונות באופן משמעותי מתכונות מרכיביו הראשוניים. בניגוד לתחום המטלורגיה המספק לנו ידיעות ברורות אודות ערבוב חומרים ואופן יצירת מסגים, כור ההיתוך המטאפורי אינו מספק לנו תחזית ברורה אודות התוצר של עירוב קבוצות אוכלוסייה שונות. לשם הפשטות נדמיון שני תרחישים שונים: באחד, קבוצת המהגרים נטמעת לחלוטין באוכלוסיית ארץ ההגירה, עד כי לאחר מספר שנים לא ניתן עוד להבחין במוצאו של אדם אקראי. במצב השני הקבוצות מתערבבות באופן יחסי לגודלן, כוחן, מיקומן במוקדי הכוח של המדינה וכן הלאה, ביצרן חברה בעלת מאפיינים מקבוצות המקור השונות המרכיבות אותה (Gordon, 1964). נדבך נוסף המכביד על מתן פשר ותחזית למטאפורה הוא מימד הזמן; האם התהליך הוא רציף, מקוטע, או מתרחש בקפיצות עם מעבר הדורות². לבסוף, ישנם שלושה שימושים שונים למטאפורה כור ההיתוך אשר אינם תמיד מובחנים היטב זה מזה; דיון במידת הצלחתו או כשלונו של כור ההיתוך עלול להיות משובש בשל אי-הבנות וייחוס משמעות שונה למטאפורה. כור ההיתוך יכול להיות (א) אידיאל חברתי שיש לשאוף אליו, (ב) מדיניות ציבורית להשגת טמיעה של קבוצות אוכלוסייה שונות, או (ג) תיאור של תהליך חברתי בו אוכלוסיות נידמות זו לזו ויוצרות קבוצה חדשה בעלת תכונות שמקורן בקבוצות המקור.

1.א. כאידיאל חברתי, כור ההיתוך הוגדר באופן ברור על-ידי משה שרת כ"טמיעה הדדית, לשם יצירת אומה אחידה" (ליסק ואחרים, 1969). עיקרון קיבוץ ומיזוג הגלויות לשם יצירת לאום אחד בעל צביון משותף היה מאבני היסוד של התנועה הציונית, ולאחר מכן היווה חלק מהרטוריקה הקבועה של מנהיגיה החילוניים של המדינה ובן-גוריון בראשם (יער ושביט, 2003). אידיאל זה זכה לביקורת, בשל היותו טמיעה אשר עקרוניתה ורוחה היו מושתתים בתרבות המערבית³ (ליסק, 2009); עברם של המזרחים הוכחש מיסודו, בעוד "עברם של האשכנזים שמר על כבודם של יסודותיו, גם כאשר הוכחש" (קלדרון, 2000)⁴. ביקורת אודות תחולתו של האידיאל נשמעה מכיוונם של יונה ושנהב (2005): "האומה האחידה" מעולם לא נתכוונה להכיל את הציבור החרדי או את המיעוט הערבי אשר יחדיו היוו כמעט שליש מאוכלוסיית הארץ⁵.

1.ב. מדיניות כור ההיתוך הונהגה על-ידי הממשל הישראלי בשנותיה הראשונות של המדינה בעיקר בשני תחומים: הפוליטי והחינוכי. יחסי הכוחות האסימטריים בין קולטים ונקלטים בתוך האוכלוסייה היהודית, הובילו לפטרונות, דומיננטיות והגמוניה מצידם של הקולטים (ליסק, 1999). בעוד התחום הפוליטי היה הראשון בו נזנחה מדיניות זו בביטוייה הקיצוניים, המעורבות האינטנסיבית בחינוכם ו"תירבותם" של העולים, אשר הגיעה אפילו לתחומי תכנון המשפחה וההגיינה האישית, פעלה באופן הרסני וחרטה טעויותיה

¹ השפה העברית אינה מבדילה היטב בין Smelting Pot (מכשיר להפרדת מתכת מעפרות על-ידי פעולת התכה), לבין Crucible / Melting Pot (כלי להמסה וערבוב חומרים).

² ראה פרס ואחרים (2006): "אי-היכולת לקבוע עמדה חד-משמעית בשאלת כור ההיתוך נובעת מן העובדה שלא רק שהוא התרחש בעבר, אלא שהוא נמשך בהווה ואל העתיד" (עמ. 162).

³ ספק האם ניתן להנהיר באופן שלם את התרבות או הרוח המערבית בהקשר זה. נסתפק לצרכי השעה בציון המעבר מתפיסת "האל במרכז" לתפיסת "האדם במרכז", לצד המהפכה המדעית והתעשייתית. רבים ממבשרי הציונות ומעצבי המדינה בסוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה-20 אימצו תפיסות אלו. בחיי היום-יום של המדינה הצעירה, התרבות המערבית כללה באופן כמעט בלעדי גם ספרות, היסטוריה ומוסיקה אירופית.

⁴ וראה דיון תיאורטי בסוגיית הטמיעה לתרבות המערבית (Anglo-Conformity Assimilation) אצל Gordon, 1964.

⁵ יונה (2005) הציג ביקורת עקרונית על אידיאל כור ההיתוך כמייצג אתוס אתנו-רפובליקני מערבי, המייצר גבולות גלויים בין קבוצות שאינן שייכות לו, וגבולות פחות גלויים בין הקבוצות השייכות לו; לפי מידת התאמתן לאידיאל.

בתודעתו של דור שלם (ליסק, 2009)⁶. ביקורת לעצם הראציונאל העומד מאחורי ניסיון התירבות נשמעה אף היא: תהליכי הפיתוח והמודרניזציה מניבים תגמולים שונים ובלתי-שווים לקבוצות השונות הנוטלות בהם חלק, ומייצרים חלוקת עבודה מוגדרת ומעמד חברתי בין קבוצות האוכלוסייה השונות (סבירסקי, 1981).

1.ג. תהליך של היתוך או המסה מטאפורית של בני-אדם מתרבויות שונות לתרבות אחת, הופיע לראשונה בספרות הפרוזה לקראת סוף המאה ה-18⁷. אחד הניסיונות הסוציולוגיים הראשונים להגדיר באופן מסודר את אותה המסה או היטמעות הדדית של תרבויות נעשה על-ידי Park & Burgess (1924). לדידם, "היטמעות היא תהליך של חדירה הדדית ומיזוג, אשר בו פרטים וקבוצות רוכשים זכרונות, רגשות ועמדות של פרטים או קבוצות אחרות [...] ומשתלבים עמם בחיים תרבותיים משותפים". Park & Burgess ראו את שאלת ההיטמעות בהקשר אמריקאי, וטענו כי אמריקניזציה היא למעשה השתתפות המהגר בחיי הקהילה בה הוא מתגורר. השתתפות זו תלויה ברכישת שפת המקום "המארח", ובייחוד בהבנה של ערכי התרבות הבסיסיים.

נטילת חלק בקהילה או "השתתפות מוסדית"⁸ הכוללת בתוכה אימוץ נורמות התנהגותיות, נחשבה לקריטריון החשוב ביותר לבחינת היטמעות המהגר. אימוץ הנורמות נמשך עד שלא ניתן יותר להבחין בין המהגרים לבין אוכלוסיית המקור של המדינה הקולטת (Eisenstadt, 1953; Eisenstadt, 1954)⁹. ההשתתפות המלאה בפוליטיקה ובכלכלה מבטאת את מימוש הפוטנציאל והשאיפות האישיות של המהגרים - תנאי חשוב לעיצוב מחדש של מערך הערכים והאישיות. לצד תיאור זה של היטמעות מלאה באוכלוסייה, גורס אייזנשטדט כי קליטה של מספר מהגרים גדול ביחס לאוכלוסיית המקור, משנה לאט את המבנה המוסדי של המדינה הקולטת, ביצרה מבנה פלורליסטי או רשת הכוללת תת-מבנים עדתיים (שם).

בספרו המצוטט רבות, מוסיף Gordon (1964) למדדי ההיטמעות המוסדית והתרבותית שהוזכרו קודם לכן, מספר מדדים נוספים. לדידו יש להעניק מקום של חשיבות לסוגיית ההזדהות עם קבוצת המקור במדינה הקולטת¹⁰, להיעדר דעות קדומות והפליה, ולהיעדר קונפליקטים של כוח ומתחים ערכיים. עבודתו של Gordon הדריכה רבות מהמחקר האמפירי של ההיבטים השונים של היטמעות אוכלוסיות, על אף שלא הצליחה לספק תחזיות ברורות לגבי משך הזמן של התהליך או תוצאתו המדויקת (Hirshman, 1983).

⁶ כור ההיתוך כ'סיר לחץ' ספג ביקורת עוד בשעתו מצד אישי ציבור, מלומדים ואנשי מקצוע שטיפלו בהיבטים שונים של תהליך הקליטה.

ליסק (2009) מזהה את מסקנות ועדת פרומקין (1950) כערעור "הפומבי והרשמי הראשון" על מדיניות קליטה זו.

⁷ ראה למשל (John de Crevecoeur, 1782): "כאן [באמריקה] פרטים מכל האומות מותכים לגזע חדש של בני-אדם". (מכתב III)

⁸ השתתפות או פיזור במוסדות החברה: משפחה (נישואין), כלכלה (עבודה ועושר), פוליטיקה (ייצוג שווה) ודת.

⁹ "אובדן הזהות המוחלט של קבוצות אלו במערכת החברתית הקולטת, הוא המדד הטוב ביותר להיטמעות מלאה".

¹⁰ סוגייה זו נידונה בשעתו לגבי מידת הנאמנות שמביעות קבוצות שונות באוכלוסייה כלפי המדינה שמהגרים אליה, והמדינה שממנה היגרו.

2. סקירת הספרות

מקרה הבוחן הישראלי של היטמעות אוכלוסיות במסגרת של כור היתוך, הוא סוגיה בעלת חשיבות במרקם החיים במדינה. בעוד הפערים הכלכליים בין מזרחים ואשכנזים בעשוריה הראשונים של המדינה לא היו בעייה מהבחינה התיאורטית¹¹, המשך המגמה בפתח העשור השביעי יצביע על ליקויים חמורים בתפקוד מערכות הממשל והשוק בנושא. מנגד, עדות ברורה למגמת צמצום בפערי ההכנסות של קבוצות אוכלוסייה אלו, תצביע על פעילות בריאה של שוק העבודה, ועל מדיניות ממשלתית מוצלחת בהווה ואולי אף בעבר¹². מגמה של החלשת הקשר בין קבוצת אוכלוסייה לבין מעמד הכלכלי של חבריה, היא מגמה חיונית למדינה פלורליסטית בריאה (וינבלט, 2000). הנייר מוסיף נדבך עדכני לנושא חשוב זה במסגרת המציאות הישראלית.

בחיבור זה נדון בהיטמעות האוכלוסייה היהודית יוצאת ארצות ערב לדורותיה במרקם החיים הישראלי, בשימת דגש על ההבט הכלכלי של ההשתלבות, ונסה להצביע על המגמה המסתמנת. לדאבוננו, מפתת קוצר היריעה לא נוכל להעמיק חקר ולדון במגמת השלבותן של קבוצות אוכלוסייה נוספות במרקם הישראלי. להלן יוצגו מספר מחקרים אשר בחנו את הפן האמפירי של השתלבות והתמזגות קבוצות האוכלוסייה המזרחית והאשכנזית בישראל. אלו הם למעשה אופנים שונים לבחינת הצלחתו של כור ההיתוך, או של חלק מממדיו.

2.א. זהות

ההלכה הרווחת להגדרת מוצאו של יהודי ישראלי, מבוססת על היבשת ממנה הגיעו הוא ו/או הוריו¹³. הגדרות חלופיות שהוצעו בספרות התבססו על שייכות לתרבות הדומיננטית, על ריבוד ועל זהות (פרס ואחרים, 2006). סוגיות של זהות והזדהות חשובות אם כן כחלק מהערכת השתלבות האוכלוסיות השונות והיטמעותן ההדדית - כיצד ועם איזו קבוצה מזדהה הפרט. פרס (1968) מצא כי בני נוער ממוצא מזרחי נזכרים לעיתים קרובות יותר במוצאם מאשר חבריהם האשכנזים. בדומה לאשכנזים, מעל ל-70% מהם ציינו כי עובדת היותם בני מוצא זה, משפיעה רק במידה מעטה או לא משפיעה בכלל על "דברים שהם אומרים או עושים". בסקר החברתי של הלמ"ס (2010) רק 7% מקרב המזרחים¹⁴ לעומת 16% מקרב האשכנזים הגדירו את עצמם על-ידי שימוש בלעדי במוצא העדתי¹⁵. כשנתנו לנחקרים אפשרות לציין בתשובתם שתי זהויות (פרס ואחרים, 2006), יוצאי אסיה אפריקה נטו להעדיף זהויות כלליות לאומיות¹⁶ יותר מיוצאי אירופה-אמריקה (61<46). גם בקרב אלו שצינו בתשובתם את אחת מהעדות¹⁷, כפול מיוצאי אסיה-אפריקה ציינו את עדתם במקום השני (21<10) כשהזהות הכללית נבחרת במקום הראשון.

¹¹ הצדקות סוציולוגיות לפערים כלכליים בקרב הדור הראשון נשענות על רמת פיתוח נמוכה יחסית במדינות שמהן היגרו המזרחים: כלכלית ומקצועית (כהן, 1998).

¹² שוק עבודה שאינו מפלה אלא על בסיס כישורים, ומדיניות ממשלתית היוצרת שוויון הזדמנויות, אמורים לייצר פערים כלכליים קטנים והולכים בין קבוצות שונות המחזיקות בהעדפות דומות.

¹³ חשוב לציין כי אין אחדות בנתונים ובמחקרים לאופן בו מגדירים את השתייכותו העדתית של אדם. המיון לפי יבשות אותו נאמץ מתייחס למזרחים כיוצאי היבשות אסיה-אפריקה, ולאשכנזים כיוצאי אירופה-אמריקה. כמו כן, ילדים למהגרים נחשבים לרוב על פי מוצא אביהם, אף אם ילדים מעורבים הם. ישנה ביקורת אודות חלוקה דיכוטומית זו: אמית (2005) מצאה כי בקרב ילידי חו"ל חלוקה לפי ארץ מוצא (ולא לפי יבשות) מבטאת טוב יותר את ההבדלים בין המהגרים השונים. בקרב בני הדור השני, דווקא החלוקה הדיכוטומית (מזרחים/אשכנזים) מתאימה יותר. עם זאת, חלה התרופפות מסוימת בהתאמת החלוקה הדיכוטומית בקרב בני הדור השני ב-1995 לעומת 1983.

¹⁴ ילידי אסיה-אפריקה, או כאלה שאביהם ילידי יבשות אלו.

¹⁵ מתוך כלל האוכלוסייה, 4% הגדירו את עצמם ספרדי/מזרחי ו-8% הגדירו את עצמם אשכנזי/מערבי.

¹⁶ נחקרים אשר השיבו ישראלי-יהודי או יהודי-ישראלי.

¹⁷ יוצאי אסיה אפריקה נוטים לזהות את עצמם קודם כל בזהות כללית (ישראלי/יהודי) ולאחר מכן בזהות עדתית. בקרב יוצאי אירופה אמריקה אין את הנטייה הזו.

סקרים אלו מראים כי רובם המוחלט של האשכנזים והמזרחים מזדהים עם מדינת ישראל וערכיה. נטייתם של מזרחים להזדהות עם המדינה גבוהה יותר, דבר המצביע על השתלבות שלמה יותר שלהם לפי מדד זה.

2.ב. הישגים לימודיים

רמת החיים של פרט בוגר קשורה במידה רבה לרמת השכלתו, בכל הנוגע לפרנסה (פריש, 2007), בריאות (Jemal et al, 2009), והשתלבות בחיים החברתיים והפוליטיים במדינה (אריאב וחיים, 2010 ; OECD, 2010). תעודת הבגרות בישראל מצביעה הן על סיום מוצלח של 12 שנות לימוד בבית הספר, והן על האפשרויות להרחבת ההשכלה מאוחר יותר. על כן, זכאות לתעודת בגרות מהווה את המשתנה החשוב ביותר לשיקוף הרווחה הכלכלית-חברתית (דהן ואחרים, 2002). פרידלנדר ואחרים (2002) מצאו כי הגידול במעבר ללימודי תיכון וזכאות לתעודת בגרות בקרב ילידי השנים 1955-1974, היה משמעותי יותר בקרב מזרחים מאשר בקרב אשכנזים¹⁸. לעומת זאת, מצאו דהן ואחרים (2002) כי הפערים בין הדורות השונים דווקא מתרחבים, וכי שיעורי זכאותם לבגרות של ילידי הארץ ממוצא אשכנזי גבוה יותר מאשר זה של ילידי הארץ ממוצא מזרחי. זכאותם של בני המוצא המערבי הייתה נמוכה מזו של האשכנזים וגבוהה מזו של המזרחים (שם). שני המחקרים מצאו כי הגורמים המשפיעים ביותר על סיכויי הזכאות הם השכלת האם ומספר שנות לימודיה, הכנסה המשפחה ורמת החיים. פרידלנדר, אביב וליאון-אלמקיס (2006) ניתחו תעודות בגרות איכותיות¹⁹ של תלמידים שסיימו 12 שנות לימוד בשנות ה-90. החוקרים מצאו כי בקרב בני אירופה-אמריקה, שיעור התעודות האיכותיות עלה עם התקדמות הדורות, לעומת ירידה בשיעור זה בקרב בני אסיה-אפריקה: הירידה החדה ביותר נרשמה בקרב הורים ממוצא מזרחי בעלי-השכלה גבוהה.

כהן והברפלד (1998) ניתחו נתונים מארבעה סקרי הכנסות (75, 82, 92, 95), ומצאו כי מספר שנות הלימוד הממוצע באוכלוסייה עלה. בפילוח הנתונים נמצא, כי יחס²⁰ שנות הלימוד של מזרחים דור שני, בהשוואה לאשכנזים דור שני²¹, עלה מ-0.77 ב-1975 ל-0.83 ב-1995. בקרב האוכלוסייה הצעירה (בני 25-29) יחס שנות הלימוד בשנת 1995 הגיע ל-0.88. יחס בעלי התואר האקדמי לעומת זאת, עלה מ-0.14 בשנת 1975, ל-0.27 בשנת 1995. וינבלט (2000) מצא בסקירה כי רוב הצמצום בפער של מספר שנות הלימוד בקרב בני עדות המזרח (ילידי ישראל), התרחש בשל הקיטון החד במספר בעלי ההשכלה הנמוכה (8-0 שנות לימוד). מנגד, אשכנזים מיוצגים בקרב האוכלוסייה המשכילה (+13 שנות לימוד) כפליים מאשר מזרחים - כשני שלישים מהשכבה המשכילה בארץ הם ממוצא אשכנזי. Cohen, Haberfeld and Kristal (2004) ניתחו נתוני קבלת תואר ראשון ומעלה ומצאו כי באופן מובהק, פערים (סינטטיים) בהישגים לא הצטמצמו במעבר הדורות: הפערים בקרב בני הדור השלישי דומים מאוד לפערים בקרב המהגרים השונים בני הדור הראשון. במחקר זה נמצא כי בני המוצא המערבי נמצאים בין שתי הקבוצות העדתיות ה"טהורות".

מחקרים אלו מציגים תמונה מעורבת לגבי השתלבות קבוצת המזרחים במערכת ההשכלה בארץ. מחד, נרשמה ירידה משמעותית ביותר בקרב בעלי מספר שנות לימוד מעטות בקרב המזרחים. מאידך, האחוזים של בעלי תואר אקדמי מקרב קבוצה זו עדיין נמוכים בהשוואה לאלו של אשכנזים; בשנת 98' לאשכנזי היה סיכוי גבוה

¹⁸ חשוב לציין כי נקודת הפתיחה של יוצאי אסיה-אפריקה הייתה נמוכה באופן משמעותי מאשר זו של יוצאי אירופה-אמריקה.

¹⁹ תעודות איכותיות, הוגדרו אלו שבעליהן נבחנו בהצלחה בחמש יחידות לימוד במתמטיקה וחמש יחידות לימוד באנגלית.

²⁰ מספר שנות הלימוד הממוצע של מזרחים, חלקי מספר שנות הלימוד הממוצע של אשכנזים.

²¹ בניתוח זה, דור שני נחשב מי שנולד בארץ או עלה אליה עד גיל 15.

פי 3.7 ממזרחי להיות בעל בעל תואר. נראה כי במדד ההשכלה טרם נרשמה השתלבות מספיקה, והמגמה אינה מעודדת במיוחד²².

2.ג. נישואין

לסוגית הנישואין המעורבים שמור מקום מיוחד בהקשר של כור ההיתוך והערכת קצב וכיוון מיזוג האוכלוסיות, כשאחת משאלות המפתח בהקשר זה היא למי מההורים דומים יותר הצאצאים מבחינת העדפותיהם²³. Okun and Khait-Marely (2008) הראו כי שיעור המתחתנים מחוץ לקבוצת האוכלוסייה העדתית שלהם עלה במרוצת השנים: מ-14% בסוף שנות ה-50, ל-28% בתחילת שנות ה-90. בהתאמה, שיעור הצאצאים להורים מעורבים באוכלוסייה עולה אף הוא: מקרב בני ה-40-43 רק 5.3% הם צאצאים להורים מעורבים, לעומת 25.1% מבני 10-11²⁴. החוקרות הראו כי צאצאות להורים מעורבים, דומות מאוד לאשכנזיות מבחינת גיל הנישואין והפיריון הממוצעים²⁵ (שם). מחקרים אחרים הראו כי ילדים להורים מעורבים, נוטים להיות בעלי תכונות אמצעיות בכל הנוגע להשכלה (Okun and Khait-Marely, 2006; דהן ואחרים, 2002)²⁶.

בניתוח אחר, הראו החוקרות (Okun and Khait-Marely, 2010) כי נישואין מעורבים מגדילים את פער ההשכלה העדתי הנצפה בסטטיסטיקה. דפוס נישואין בין-עדתי סלקטיבי, המתאפיין בחילופין²⁷ או באוניברסאליות²⁸, לצד ההנחה כי קבוצה אחת מתאפיינת ברמת השכלה גבוהה יותר, מוביל לדלדול יחסי של רמת ההשכלה בקרב הקבוצה החלשה והפחות משכילה. כאשר "מובחרים" מהקבוצה החלשה נישאים עם פחות מובחרים מהקבוצה החזקה, הדבר מוביל לדלדול בשיעור ההשכלה של המבוגרים הנישאים בתוך הקבוצה החלשה. כתוצאה מכך, הדור הבא של העדה הטהורה החלשה סובל משיעורי השכלה ממוצעת נמוכים מכפי שהיו, לו הנישואין המעורבים לא היו מתרחשים (שם).

עליית שיעור נישואי התערובת מצביעה על מגמת היטמעות הדדית גוברת והולכת של קבוצות המזרחים והאשכנזים, ובכך גם על התקדמות בתהליך כור ההיתוך לפי מדד ההשתלבות המוסדית. לצד זאת, ניתוח של מאפייני השכלה והכנסה של קבוצות מוצא טהורות עשוי להיות מוטה ולהצביע דווקא על מגמת היבדלות והתרחבות פערים, כפי שהראו Okun and Khait-Marely (2010)²⁹.

2.ד. הכנסות

הפן הכלכלי של היטמעות האוכלוסיות, מהווה מעין נייר לקמוס למדידת הצלחתו של תהליך כור ההיתוך הישראלי בראי השנים. פערים בחינוך מתבטאים מאוחר יותר בפערים בהכנסות, ושני אלו מצויים בקשר

²² רגרסיה ליניארית בהסתמך על מגמת צמצום הפער ביחס של מזרחים בעלי תואר אקדמי ממוצא מזרחי לעומת אשכנזים, מנבאת שוויון רק בעוד כ-103 שנים.

²³ רמת השכלה, גיל נישואין, מספר ילדים רצוי, תרבות, השקפה על תפקידי מגדר מסורתיים ועוד.

²⁴ הנתונים לקוחים ממפקדי האוכלוסין בשנת 83 ו-95. גם הערכות שמרניות מצביעות על המשך המגמה וגידול במספר הנולדים להורים מעורבים (Okun and Khait-Marely, 2008).

²⁵ נשים אשכנזיות נוטות להתחתן בגיל מאוחר יותר, ולהביא פחות ילדים מנשים ממוצא מזרחי. החוקרות משערות כי העדפות אלו נוחות יותר להשתנות, מאשר דפוסי השכלה והתפרנסות.

²⁶ בשל הקשר ההדוק בין השכלה והכנסה, סביר להניח כי בעקבות רמת השכלתם האמצעית ביחס לשתי קבוצות המקור, צאצאים להורים מעורבים ימצאו בממוצע ברמת הכנסה בין שתי קבוצות אלו.

²⁷ תיאורית החילופין צופה כי פרטים ממעמד בעל יוקרה נמוכה, יתחתנו בשיעור גבוה יותר עם בני מעמד בעל יוקרה גבוהה יותר, אם הם מציעים מעמד סוציאקונומי גבוה בתמורה. (Okun, 2001) הראתה כי נישואין מעורבים בעשורים הראשונים למן הקמת המדינה התאפיינו בדפוס זה.

²⁸ התיאוריה האוניברסלית גורסת כי פרטים משכילים יותר נוטים להתחתן מחוץ לקבוצתם העדתית, עם פרטים בעלי רמת השכלה דומה להם.

²⁹ ניתוח נתוני השכלה והכנסה בקרב קבוצות אוכלוסייה "טהורות", מייצר את אי השוויון הגדול ביותר תחת אותם נתונים. זיהוי בני המוצא המעורב לפי האב מייצר את אי השוויון הנמוך ביותר (שם).

סיבתי דו כיווני עם סוגית הזהות וההתנהגות הדמוגרפית. מארק (1994) בחנה שינויים על פני זמן (75-87) בפערי ההכנסות בקרב ילידי חו"ל וילידי הארץ. נמצא כי בקרב ילידי חו"ל הצטמצם במעט פער ההכנסות (2.1%) בעקבות עלייה בניסיון ובוותק בארץ. בקרב ילידי הארץ התרחב פער ההכנסות ב-20.9%, בעיקר בשל גידול בהערכת השוק את השכלת הפרטים. התרחבות בפערי ההכנסה מצא גם כהן (1998), בניתוח של סקרי הכנסות של הלמ"ס (75, 82, 92, 95).

וינבלט (2000) מצא בסקירה מקיפה של כוח העבודה והשכר, כי הפערים בין אשכנזים ומזרחים בהשתתפות בכוח העבודה נעלמו כמעט לגמרי. מבחינת ההשתתפות במשק נמצא כי "היוולדות בישראל מתבטאת אצל קבוצות אלו בטשטוש ההבדלים במוצא העדתי ולמידה של הרמוניזציה אם לא הומוגניזציה"³⁰. בבחינת התעסוקה, נמצא כי חלקם של עובדי הצווארון הכחול בקרב ילידי הארץ נמוך באופן משמעותי מזה של ילידי חו"ל. אולם, ילידי הארץ ממוצא אשכנזי עוברים בעיקר למקצועות חופשיים ואקדמיים, ואילו ילידי הארץ ממוצא מזרחי עוברים בעיקר למשלחי-יד בתחום הפקידות, סוכנים ועובדי מכירות. בבחינת הפערים בהכנסות נמצא כי מזרחים ילידי חו"ל מרוויחים (ברוטו) יותר מאשכנזים, אולם בקרב ילידי הארץ, פרטים בני אבות מזרחים מרוויחים בממוצע רק כ-64% ממשכורתם של הקבוצה האשכנזית המקבילה. הפער היחסי אמנם הצטמצם מעט מאז אמצע שנות ה-80, אך הפרשו נותר כשהיה (51 נקודות האחוז, ביחס לכלל השכירים במשק).

יצחקי ושכטמן (2007) ניתחו סקרי הכנסות (נטו לנפש מתוקנת) של משקי בית (79/80, 92, 02) ובדקו האם בני הדור השני יוצרים קבוצה הומוגנית יותר כאשר הם מסווגים לפי מוצא האב, או כאשר הם מסווגים בקבוצה נפרדת של "צברים". התוצאה הראתה כי מתקבלת קבוצה הומוגנית יותר (קבוצה אתנית חזקה יותר), כאשר מסווגים את ילידי הארץ לפי מוצא אביהם. הומוגניות זו עם קבוצת המוצא, הובילה את המחקרים לקבוע כי כור ההיתוך נכשל ביצירת דור שני הומוגני בינו לבין עצמו.

סקירת השינויים בשוק העבודה וההכנסה מצביעה על תוצאות מעורבות ביחס להיטמעות קבוצת המזרחים במסגרת תהליך כור ההיתוך. בקרב ילידי חו"ל לא רק שהפערים צומצמו לגמרי, אלא שמזרחים בממוצע מרוויחים יותר מאשכנזים. בקרב ילדי הארץ, נכון לסוף שנות ה-90, עדיין קיים פער משמעותי בהכנסות, ופרטים בני אבות מזרחים מרוויחים רק כשני שלישים מפרטים בני אבות אשכנזים. לתופעה זו של צמצום פערים בדור הראשון ופתיחה מחודשת שלהם בדור ההמשך יכולים להיות מספר הסברים. ראשית, הגירתם של כמיליון פרטים ממדינות חבר העמים לשעבר, הורידה את רמת ההכנסה הממוצעת בקרב ילידי חו"ל ממוצא אשכנזי³¹. בו בעת, ערך ההון האנושי הרלבנטי³² של המהגרים הוותיקים עלה, כתוצאה מכניסתם של קבוצת מהגרים חדשים חדשה זו (Beenstock, Chiswick and Paltiel, 2009). עליית ערכם בשוק העבודה של המהגרים הוותיקים לאור בואה של קבוצת מהגרים חדשה, מבטאת הצלחה בהיטמעות באוכלוסיית מדינת ההגירה.

³⁰ יחס ההשתתפות בכוח העבודה הצטמצם מ-70% בשנת 1975 ל-93% בשנת 1998 (אחוז המועסקים מקרב ילידי ישראל לאבות מזרחים, חלקי אחוז המועסקים מקרב הקבוצה האשכנזית המקבילה). תופעה דומה נרשמה בקרב ילידי חו"ל.

³¹ העלייה מחבר המדינות כללה פרטים משכילים מאוד ביחס לעליות אחרות, וחלקם לא הצליחו למצוא עבודה התואמת את כישוריהם. כתוצאה מכך ממוצע ההכנסה של אשכנזים בכל קבוצות ההשכלה ירד.

³² "Destination-relevant human capital".

כישורי שפה, הכשרה וניסיון מקצועי, רשתות חברתיות ועוד. כישורים אלו ממדינת ההגירה אינם תמיד מתאימים למדינה החדשה. דרושה תקופת התאקלמות במדינה החדשה על מנת לרכוש ולפתח כישורים אלו מחדש (Beenstock, Chiswick and Paltiel, 2009).

לצד העלייה המרשימה בהכנסותיהם של מזרחים ילידי חו"ל, החולשה היחסית בהכנסה הממוצעת של בני הדור השני ממוצא מזרחי (לפי האב) עשויה להצביע על בעייתיות בהשתלבותם באוכלוסייה הכללית בכלל, ועל קשיים בסגירת הפערים מול האוכלוסייה ממוצא אשכנזי בפרט. האחוזים הנמוכים של בעלי תואר אקדמי בקרב קבוצה זו, מעיבים על סיכוייהם של הפרטים לשפר את ממוצע הכנסותיהם בחייהם הבוגרים, וליהנות מהגידול המתמשך בהערכת כישוריהם מקצועיים על-ידי שוק העבודה.

2.ה. נושא השתלבות קבוצות האוכלוסייה והפערים ביניהן, מהווה עדיין מקום של חיכוך ומתח במרחב האזרחי והפוליטי³³. חיבור זה יתמקד בפן האמפירי של התופעה, דרך השוואת חלקם היחסי של מזרחים ואשכנזים בעשירוני ההכנסה השונים לאורך השנים. אנו מגבילים את עצמנו לדיון בהתפלגות הכנסותיהם של אשכנזים ומזרחים בלבד, אך ערים לכך כי ניתוח ודיון דומה אודות המגמות בקרב קבוצות אוכלוסייה נוספות דרוש אף הוא.

נמפה את חלקה של כל קבוצת אוכלוסייה בכל אחד מעשירוני ההכנסה נטו לנפש מתוקנת, לפי מוצאו של ראש בית-האב. בעוד מרבית הניתוחים הכלכליים עושים שימוש במדד סטטיסטי מסכם כגון ממוצע, חציון או שונות (ראה למשל: כהן, 1998; וינבלט, 2000), ניתוח הרכב העשירונים מספק תמונה מפורטת יותר של התפלגות ההכנסות. ננתח סקרי הכנסות מאז סוף שנות ה-70, ועד שנת 2009. המאמרים שנסקרו בתת-הפרק הקודם מתבססים ברובם על נתוני המפקדים '83 ו-'95 ועל סקרי הכנסות של הלמ"ס שהמאחרים בהם נערכו בשנת '97 (וינבלט, 2000). כעשור ומחצה של שינויים בשוק העבודה ותמורות בהערכת הנוטלים בו חלק, מחייבים בחינה נוספת ועדכנית של נתוני ההכנסות. אחת ממטרות הנייר היא מילוי חלל זה.

לבסוף, ריבוי קבוצות האוכלוסייה בישראל מהווה קרקע מרתקת לבחינה תיאורטית של תהליך ההיטמעות, הן של קבוצות אוכלוסייה שהגיעו לפני שנים רבות והן של קבוצות מהגרים חדשות יחסית. מדינת ישראל היא מקרה בוחן מעניין במיוחד בנושא זה, בשל מספר מקרים של הגירת קבוצות אוכלוסייה גדולות, יחסית הומוגניות בתוך עצמן ושונות מקבוצות אחרות, שהיגרו כל אחת על פני תקופה יחסית קצרה.

3. נתונים וממצאים תיאוריים

3.א. נייר זה מבקש להציג את השינויים לאורך זמן בהרכב עשירוני ההכנסה בקרב מזרחים ואשכנזים. לשם כך ניתחנו סקרי הכנסות מהשנים '79-89-99-09. שתי מטרות עמדו לנגד עינינו בבחירת הסקרים משנים אלו: ראשית, ביקשנו לנתח את הנתונים העדכניים ביותר בנמצא³⁴. שנית, ביקשנו לבחון את התפלגות קבוצות האוכלוסייה השונות במרווחי זמן שווים למניעת חשש מהטיית בחירה.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה עורכת ארבע פעמים בשנה סקרים, בהם נאספות ההכנסות הכספיות השוטפות של משקי-הבית מכל מקורות ההכנסה, לצד מידע מקיף אודות הרגלי העבודה של הפרטים. בין היתר, מחושבים נתונים לגבי ההכנסה נטו של משקי הבית (לאחר תשלומי העברה ומיסים)³⁵ לצד מידע אודות מוצאם, השכלתם והתפרנסותם של בני הבית מגיל 15 ומעלה³⁶ (למ"ס, 2011 א'); נתונים אלו מסופקים בשני

³³ חילוף ה"שד העדתי" מעת לעת מעיד לכל הפחות על פוטנציאל האיום של התופעה, אם לא על חשיבותה הממשית.

³⁴ בעת כתיבת שורות אלו, תוצאות סקר הכנסות 2010 טרם הונגשו לציבור.

³⁵ גובה תשלומי המיסים השונים אינם מתקבלים ישירות ממשקי הבית, אלא מחושבים על סמך נתוני ההכנסה ברוטו ועל פי כללי המס.

³⁶ בכל סקר רבע שנתי נחקר כל בן משק בית שגילו 15 ומעלה על הכנסותיו בשלושת החודשים שהסתיימו בחודש שלפני ביקור הסוקר.

קבצים ודורשים האחדה³⁷. הסקרים נערכו כולם פנים אל פנים בבתי המשיבים, והם כוללים בין כ-5,200 ל-15,100 בתי אב, ובין כ-12,000 ל-36,000 פרטים (1979-2009 בהתאמה). קבצי הנתונים לקוחים מתוך מאגר הנתונים במדעי החברה של האוניברסיטה העברית (ISDC).

חשוב לציין כי לאורך השנים חלו שינויים באופן הגדרת חלק מהמשתנים. עד שנת '84 נחקרו ההכנסות במדידה שנתית, והחל משנת '97 החלו לחשב אומדני הכנסות לפי שני סקרים: נתוני הכנסות ונתוני הוצאות מסקר הוצאות משקי-בית. בסקר המשולב יש כיסוי לרוב האוכלוסייה בארץ בכל צורות היישוב, למעט מושבים שיתופיים, קיבוצים ובדווים הגרים מחוץ ליישובים. כמו כן, בסקרים בהם השתמשנו בעבודה זו, עד '99 קטגוריות הדת מחולקות לשלוש: יהודים/לא-יהודים/אחרים³⁸. בסקר '09 קטגוריות הדת הן: יהודים ואחרים/ערבים. רובם של "אחרים" אלו הם עולים ממדינות חבר העמים לשעבר, הדומים יותר בתכונותיהם ליהודים. עובדה זו אינה פוגמת באופן מהותי בניתוח, כיוון שמהגרים נחשבים בקטגוריה נפרדת ("עולים חדשים") במשך עשר שנים משנת עלייתם.

נתוני הסקרים עובדו בתכנת SAS (9.1) לשם מציאת התחומים של עשירוני ההכנסה. הכנסתו הנקייה של כל משק בית חושבה לפי נפש מתוקנת והוכפלה במשקל משק הבית. לאחר מכן נמצאו תחומי ההכנסה של כל עשירון, וחלקה של כל קבוצת אוכלוסייה בו; מוצאו של ראש משק הבית³⁹ התווה את השיוך לקבוצת האוכלוסייה. בניתוח הראשון נחלקו משקי הבית לשש קבוצות: חרדים⁴⁰, ערבים, עולים חדשים⁴¹, צברים⁴², אשכנזים⁴³ ומזרחים⁴⁴. ניתוח נוסף נערך כשעולי חבר המדינות לשעבר (אשר עלו החל משנת '90) נמנים על קבוצת העולים החדשים במקום על קבוצת האשכנזים. בחרנו לפלח את האוכלוסייה לקבוצות שונות, ובמיוחד להפריד את קבוצות החרדים, העולים והצברים על מנת לקבל תמונת מצב "נקייה" ככל האפשר מהבחינה הסטטיסטית. חרדים מתאפיינים בממוצע, במעמד חברתי-כלכלי נמוך במיוחד אשר עלול להשפיע על ממוצע הייצוג בעשירונים. גם קבוצת העולים החדשים מתאפיינת בהתפלגות בעשירונים, שאינה מבטאת נכונה את מלוא יכולות ההשתכרות של המהגר; תקופת הסתגלות דרושה לשם רכישה של הון אנושי רלבנטי⁴⁵. מעניין היה לבדוק את מעמדם החברתי-כלכלי של ה"צברים" מהעדות השונות, אלא שהנתונים הנוכחיים אינם מספקים מידע מעבר לארץ לידת הפרט וארץ לידת אביו, ועל כן נאלצנו להחשיבם כקבוצת אוכלוסייה נפרדת.

3.2. טבלה 1 מרכזת את חלקם של המזרחים בכל עשירוני ההכנסה בשנים '79-'89-'99-'09. אחד הפרטים הבולטים ביותר לעין הוא ירידת חלקם של המזרחים בעשירונים התחתונים, ומעבר משקל הכובד לעבר עשירוני הביניים ואף לחלקה העליון של הסקאלה. בשנת '79 מרוכזים המזרחים בעשירונים 1-6, עם פסגה בעשירון ההכנסה השלישי. בשנים העוקבות ניתן לראות את "ריכוז" האוכלוסייה משתטח, ומרכז הכובד עובר ביציבות לעשירונים 4-9 בשנת '99, ומתמקם היטב בעשירונים 5-9 בשנת '09. ירידת חלקם של המזרחים

³⁷ מאז 1997 נעשה שימוש בהגדרות ובמשתנים זהים – עובדה המקלה על עבודת התכנות.

³⁸ קטגוריות "אחרים" אינה מופיעה בכל הסקרים.

³⁹ בשנת 1995 שונתה הגדרת ראש משק הבית, והוא נקבע לפי מידת ההשתתפות בשוק העבודה, ללא התייחסות לגיל ולמין. ראש משק הבית הוא המפרנס העיקרי בו (למ"ס, 2011 א').

⁴⁰ פרט נחשב לחרדי, אם הוא לא ערבי, ואם נמצא במשפחתו אדם שדיווח כי מוסד הלימודים האחרון שלו היה ישיבה או סמינר דתי.

⁴¹ פרטים שאינם חרדים ואינם ערבים, שעלו לישראל לפני פחות מעשר שנים.

⁴² פרטים שאינם חרדים ואינם ערבים, שנולדו בישראל, לאב יליד ישראל.

⁴³ פרטים שאינם עולים חדשים, חרדים או ערבים, שהם ו/או אביהם נולדו באירופה/אמריקה/אוסטרליה.

⁴⁴ פרטים שאינם עולים חדשים, חרדים או ערבים, שהם ו/או אביהם נולדו באסיה/אפריקה.

⁴⁵ ראה הערה 32 לעיל.

באוכלוסייה הכוללת עשוי להקשות על ההשוואה : חלקם בעשירון השביעי למשל, עולה לשיא בשנת 89' ויורד חזרה בשנת 09'. זוהי למעשה הטייה; ביחס לחלקם באוכלוסייה, ישנם יותר מזרחים בעשירון השביעי, השמיני, התשיעי והעשירי בשנת 09' מאשר בכל שאר השנים.

טבלה 1: חלקם של המזרחים ** בעשירוני ההכנסה השונים*

2009	1999	1989	1979	
13.9%	28.1%	42.4%	49.5%	עשירון תחתון
18.9%	22.7%	48.8%	57.9%	2
22.2%	30.5%	49.9%	65.9%	3
30.8%	33.3%	51.5%	56.3%	4
34.6%	39.0%	48.4%	53.4%	5
35.2%	37.9%	47.4%	51.7%	6
36.9%	40.2%	45.2%	38.4%	7
37.2%	37.5%	38.2%	29.7%	8
35.4%	34.8%	35.5%	27.5%	9
24.5%	22.5%	23.7%	17.6%	עשירון עליון
28.8%	32.2%	42.8%	44.8%	אחוז באוכלוסייה

* מקור: עיבודים מיוחדים של סקרי הכנסות שערכה הלמ"ס, הנמצאים במאגר הנתונים של האוניברסיטה העברית ISDC.
 ** בבדיקה זו מזרחי מוגדר כפרט שאינו עולה חדש, חרדי או ערבי, שהוא ו/או הוריו נולדו באסיה/אפריקה.

מעקב אחר שני משתנים בו זמנית (האחוז באוכלוסייה והחלק בעשירון ההכנסה) עשוי לבלבל ולטשטש את תמונת ההתפלגות. לשם כך בחרנו להציג את הנתונים באופן נוסף אותו נכנה "מדד הייצוגיות". מדד זה מאפשר השוואה בין החלק היחסי של הקבוצה בעשירון לבין חלקה באוכלוסייה⁴⁶.

בטבלה 2 חישבנו את מדד הייצוגיות של המזרחים בכל אחד מעשירוני ההכנסה. לנוחות, סימנו באדום את עשירוני ההכנסה בהם יש למזרחים "ייצוג יתר", אותו החשבנו כחצי סטיית תקן מעל הממוצע. כמו כן הוספנו שתי שנות סקר, 1994 ו-2004 על מנת להראות את עקביות המגמה לאורך השנים⁴⁷. מהנתונים, ניתן לראות בקלות את מעבר משקל הכובד של המזרחים באוכלוסייה, מהעשירונים הנמוכים אל עשירוני ההכנסה הגבוהים. במשך 40 השנים המופיעות בסקירה זו, הפכה קבוצת המזרחים מקבוצת אוכלוסייה ענייה, לקבוצה המאכלסת את השכבה הגבוהה של המעמד הבינוני לפי הגדרתו המקובלת (עשירונים 4-8). שיעורם בשני העשירונים הגבוהים הוכפל במשך ארבעים השנים האחרונות, לצד צמצום הייצוג במחצית בקרב שני העשירונים התחתונים. אין עוד קבוצת אוכלוסייה בישראל אשר הראתה שיפור כל כך חד משמעי בייצוגה בעשירוני ההכנסה.

⁴⁶ לשם מציאת הייצוגיות חילקנו את המשקל בעשירון במשקל באוכלוסייה.

⁴⁷ לא הצלחנו לייצר חלוקה זהה לקבוצות אוכלוסייה מנתוני שנת 84', ולכן לא כללנו סקר זה בניתוח הנוכחי.

טבלה 2 : מדדי הייצוגיות של המזרחים*

	2009	2004	1999	1994	1989	1979	
עשירון תחתון	0.48	0.68	0.87	0.96	0.99	1.11	
2	0.66	0.85	0.71	0.92	1.14	1.29	
3	0.77	0.82	0.95	1.09	1.17	1.47	
4	1.07	1.00	1.03	1.06	1.20	1.26	
5	1.20	1.13	1.21	1.14	1.13	1.19	
6	1.22	1.25	1.18	1.12	1.11	1.15	
7	1.28	1.17	1.25	1.25	1.06	0.86	
8	1.29	1.21	1.16	1.15	0.89	0.66	
9	1.23	1.08	1.08	0.92	0.83	0.61	
עשירון עליון	0.85	0.84	0.70	0.67	0.55	0.39	
סטיית תקן	0.29	0.19	0.20	0.17	0.20	0.35	

* מקור: עיבודים מיוחדים של סקרי הכנסות שערכה הלמ"ס, הנמצאים במאגר הנתונים של האוניברסיטה העברית ISDC.

3.ג. מצבם של האשכנזים מורכב יותר, ממגמת השיפור העקבית הנצפית במעמדם הסוציו-כלכלי של המזרחים בארבעים השנים האחרונות. משקלם של האשכנזים באוכלוסייה יורד (כמו גם משקלם של המזרחים) בעקביות לאורך השנים; הוא מגיע לשפל בשנת '99, אך מאז עולה מעט ומתחיל לרדת שוב בשנת הבדיקה האחרונה. הסיבה לעליית חלקם היחסי באוכלוסייה היא הכללת העולים מחבר המדינות במניין האשכנזים החל משנת '99. בדיקתנו זו מכלילה עולים כקבוצת אוכלוסייה נפרדת במשך עשר שנים משנת בואם ארצה. בשנת '09 כ-740,000 מהגרים (למ"ס, 2001) ממדינות חבר העמים (שעלו עד שנת '99) נכללים במניין האשכנזים.

טבלה 3 מרכזת את מדדי הייצוגיות של האשכנזים בעשירוני ההכנסה השונים⁴⁸. ניתן לראות כי עד שנת '99 נרשמת יציבות או מגמת ירידה בייצוגם בקרב העשירוניים הנמוכים והאמצעיים. מגמת ירידה זו מפוצה על ידי זינוק חד בייצוג בעשירון התשיעי ובמיוחד בעשירון העליון בעשרים השנים האחרונות: חלקם בו עולה מפי 1.8 בשנת '79 לפי 2.4 בשנת '99, מחלקם באוכלוסייה הכללית. בחינה של סקר ההכנסות האחרון לעומת זה של '99 מגלה ירידה משמעותית בחלקם היחסי של האשכנזים בעשירוניים העליונים, לצד עלייה בכל עשירוני הביניים (7-4). חשוב לציין את המשך הירידה בחלקם היחסי של האשכנזים בשני העשירוניים התחתונים; העלייה היציבה במעמד הסוציו-כלכלי של שתי קבוצות האוכלוסייה הנידונות במסגרת זו, מפוצה בירידה עקבית של האוכלוסייה הערבית והחרדית במורד עשירוני ההכנסה⁴⁹.

⁴⁸ הנספח מספק את חלקם של האשכנזים בעשירוני ההכנסה השונים.

⁴⁹ המקום כופה עלינו לקצר. פילוחים מפורטים לפי שנים ולפי קבוצות אוכלוסייה ניתן למצוא בנספח.

טבלה 3: מדדי הייצוגיות של האשכנזים**

	1979	1989	1999	2009
עשירון תחתון	0.52	0.37	0.34	0.25
2	0.46	0.52	0.36	0.33
3	0.40	0.62	0.37	0.69
4	0.69	0.65	0.53	0.73
5	0.83	0.89	0.73	0.93
6	0.93	1.08	0.86	1.05
7	1.21	1.13	1.10	1.22
8	1.57	1.40	1.50	1.41
9	1.57	1.51	1.83	1.53
עשירון עליון	1.82	1.86	2.39	1.86

* **מקור:** עיבודים מיוחדים של סקרי הכנסות שערכה הלמ"ס, הנמצאים במאגר הנתונים של האוניברסיטה העברית ISDC.
 ** בבדיקה זו אשכנזי מוגדר כפרט שמתגורר בארץ יותר מעשר שנים, שאינו חרדי או ערבי, שהוא ואו הוריו נולדו באירופה / אמריקה / אוסטרליה.

הכללתם של עולי מדינות חבר העמים כחלק מהקבוצה האשכנזית מתחילת שנות ה-2000, יוצרת את הירידה הנצפית לעיל בייצוג האשכנזים בשלושת עשירונים העליונים. לשם בדיקת טענה זו ערכנו ניתוח ייצוגיות בעשירוני הכנסה, כשעולי שנות ה-90' ממדינות חבר העמים אינם נחשבים כחלק מהקבוצה האשכנזית, אלא במניין העולים החדשים. טבלה 4 להלן מציגה את מדד הייצוגיות של קבוצת האוכלוסייה האשכנזית ללא עולי שנות ה-90' מחבר המדינות, כשהעמודות הרלבנטיות הן אלו מהשנים '04 ו-'09.

ניתוח זה מראה בבירור כי על אף היחלשות קלה בייצוג בעשירון התשיעי, הקבוצה האשכנזית ממשיכה במגמת ייצוג היתר בקרב העשירון העליון. בשאר העשירונים, לא נרשמו שינויים משמעותיים ביחס לשנת '99. חשוב לציין כי חלקם של האשכנזים באוכלוסייה ממשיך לרדת בשיעור של כשלושה אחוזים לערך כל חמש שנים: בשנת '99 חלקם הוא 23.4%, בשנת '04 חלקם הוא 20.4% ובשנת '09 חלקם של האשכנזים באוכלוסייה הכללית הוא כ-17.4%⁵⁰. בפועל מהווים האשכנזים חלק קטן והולך מהאוכלוסייה בכלל ומהעשירונים העליונים בפרט, אלא ששיעור זה עדיין גבוה ביותר ביחס לחלקם באוכלוסייה.

בבחינת ההתפתחויות בארבעים השנים האחרונות במעמדם של האשכנזים, ניתן לראות כי על אף הקפיצה שהתרחשה באמצע שנות ה-90' בייצוג בקרב העשירון העליון, לא נרשמו שינויים מרחיקי לכת נוספים. ייצוגם בקרב שני העשירונים התחתונים אמנם הצטמצם, אך מאז סוף שנות ה-90' הם שמרו על מיקומם ועל חלקם המכובד בעשירונים העליונים ללא שינוי רב. לסיכום ניתן לומר כי האשכנזים "הוותיקים" שומרים על יציבות מעמדם בקרב עשירוני ההכנסה הגבוהים.

⁵⁰ ניתן למצוא בנספח א' את חלקם של האשכנזים בעשירוני ההכנסה השונים, ללא עולי חבר המדינות משנות ה-90'.

טבלה 4: מדדי הייצוגיות* של האשכנזים** ללא עולי שנות ה-90' מחבר המדינות

	2009	2004	1999	1994	1989	1979
עשירון תחתון	0.31	0.29	0.34	0.26	0.37	0.52
2	0.32	0.30	0.36	0.58	0.52	0.46
3	0.45	0.47	0.37	0.44	0.62	0.40
4	0.52	0.49	0.53	0.65	0.65	0.69
5	0.76	0.73	0.73	0.75	0.89	0.83
6	0.90	0.92	0.86	0.85	1.08	0.93
7	1.13	1.16	1.10	1.16	1.13	1.21
8	1.52	1.46	1.50	1.36	1.40	1.57
9	1.64	1.82	1.83	1.77	1.51	1.57
עשירון עליון	2.46	2.37	2.39	2.25	1.86	1.82

* מקור: עיבודים מיוחדים של סקרי הכנסות שערכה הלמ"ס, הנמצאים במאגר הנתונים של האוניברסיטה העברית ISDC.
 ** בבדיקה זו אשכנזי מוגדר כפרט שמתגורר בארץ יותר מעשר שנים, שלא עלה מחבר המדינות לשעבר אחרי שנת 90' (כולל), שאינו חרדי או ערבי, שהוא ו/או הוריו נולדו באירופה / אמריקה / אוסטרליה.

4. ממצאים סטטיסטיים

בדיקת מובהקות סטטיסטית רצוי לערוך גם במקרים בהם הנתונים מדברים בעד עצמם. שתי בדיקות משלימות יוצגו להלן: הראשונה מבקשת לבחון האם מעמד הסוציו-כלכלי של המזרחים בשנת 2009 שונה באופן מובהק ממעמד הסוציו-כלכלי בשנת 1979. הטענה השנייה אותה בחנו היא האם קבוצת המזרחים נעשית דומה כלכלית לקבוצת האשכנזים. בדיקת טענות אלה תעשה להלן בשיטה סטטיסטית פשוטה של השוואת ממוצעי אוכלוסיות. לשם בדיקת ההנחה הראשונה נבחן את ייצוגם של המזרחים בעשירוני ההכנסה השונים: נשווה את שיעור היצוג בשנת 1979 לשיעור היצוג בשנת 2009. לשם בדיקת הטענה השנייה של הידמות לקבוצת האשכנזים, נשווה את מדדי הייצוג בעשירוני ההכנסה של הקבוצות השונות, פעם אחת בשנת 1979 ופעם נוספת בשנת 2009.

בעבודה השתמשנו בנוסחה הסטנדרטית של השוואת ממוצעים למציאת רווח בר סמך:

$$\mu_{\bar{P}_1 - \bar{P}_2} \pm z \sqrt{\frac{P_1(1 - P_1)}{n} + \frac{P_2(1 - P_2)}{n}}$$

μ – ממוצע הדגימה

Z – ציון התקן של רווח בר הסמך (נבחרה וודאות של 95%)

N – גודל המדגם

P_1 – ממוצע הקבוצה בעשירון בשנת 79'

P_2 – ממוצע הקבוצה בעשירון בשנת 09'

טבלה 5: מזרחים 1979-2009

רווח בר סמך - 99%			רווח בר סמך - 95%			
גבוה	<x	נמוך	גבוה	<x	נמוך	
0.30	0.20	0.09	0.28	0.20	0.12	עשירון תחתון
0.29	0.18	0.08	0.26	0.18	0.10	2
0.30	0.20	0.10	0.28	0.20	0.12	3
0.16	0.05	-0.05	0.13	0.05	-0.02	4
0.10	0.00	-0.11	0.08	0.00	-0.08	5
0.08	-0.02	-0.12	0.06	-0.02	-0.10	6
-0.02	-0.12	-0.22	-0.04	-0.12	-0.20	7
-0.08	-0.18	-0.28	-0.10	-0.18	-0.26	8
-0.07	-0.18	-0.28	-0.10	-0.18	-0.26	9
-0.03	-0.13	-0.23	-0.05	-0.13	-0.21	עשירון עליון

טבלה 5 משווה את ייצוגם של המזרחים בעשירונים ההכנסה בשנים 1979 ו-2009. לנוחות הדגשנו באדום את העשירונים בהם קיימת שונות מובהקת בייצוג. אנו יכולים לומר בביטחון רב כי התפלגות המזרחים בעשירונים ההכנסה השונים בשנת 2009 שונה בצורה מובהקת מהתפלגותם בשנת 1979. בפרט אנו למדים כי ייצוגם בקרב שלושת העשירונים התחתונים כמו גם בארבעת העשירונים העליונים, השתנה באופן מובהק בארבעים השנים האחרונות. העובדה שייצוג המזרחים בעשירונים 4-6 לא השתנה באופן מובהק אינה יכולה להחליש את עוצמת השינוי שחל בעשירונים הנמוכים והתחתונים. להיפך, עשירונים הכנסה אלו מהווים בשנת 1979 את מרכז הכובד העשיר בקרב המזרחים, ומנגד את מרכז הכובד העני בשנת 2009.⁵¹

טבלה 6 להלן מציגה את מבחן מובהקות הבדל הממוצעים, בין קבוצות המזרחים והאשכנזים בשנים 1979 ו-2009. המסגרת האדומה מקיפה את העשירונים בהם הבדל ממוצע הייצוג בעשירון, הוא מובהק ברמה של 95% ביטחון. ניתן לראות כי בשנת 1979 קבוצות המזרחים והאשכנזים היו שונות זו מזו באופן קיצוני; אפשר לומר בהכללה שהיכן שהיו אשכנזים, לא היו מזרחים, והיכן שהיו מזרחים לא היו אשכנזים. תמונת מצב זו השתנתה כמעט לחלוטין לאחר ארבעים שנים, בשנת 2009. בשנה זו אנו מוצאים הבדלים קטנים יחסית בייצוג בעשירונים; רובם אינם מובהקים. אמנם עדיין בולט ההבדל בייצוג בקרב העשירון העליון ואולי אף בעשירון התשיעי, אך בשאר העשירונים תמונת המצב מאוזנת הרבה יותר. ההבדלים הגדולים במוצעי הייצוג בעשירונים בשנת 1979 הצטמקו לשליש או לרביע, למרות שייצוגם של המזרחים בעשירונים התחתונים עדיין גדול מזה של האשכנזים, וייצוגם של האשכנזים בקרב העשירונים העליונים גדול יותר מזה של המזרחים. על אף שפערי הייצוג לא צומצמו לחלוטין, ניתן לומר בביטחון רב כי קבוצות האוכלוסייה המזרחית והאשכנזית הולכות ונעשות דומות זו לזו בחלוק השנים.

⁵¹ ראה גרף מפורט בנספח.

טבלה 6: אשכנזים ומזרחים ב-1979 ו-2009

2009			1979			
גבוה	<x<	נמוך	גבוה	<x<	נמוך	
0.14	0.05	-0.04	0.25	0.17	0.08	עשירון תחתון
0.18	0.09	0.01	0.32	0.24	0.16	2
0.11	0.02	-0.06	0.39	0.31	0.23	3
0.18	0.10	0.01	0.25	0.16	0.08	4
0.16	0.08	-0.01	0.19	0.11	0.02	5
0.14	0.05	-0.03	0.15	0.06	-0.02	6
0.10	0.02	-0.07	-0.02	-0.10	-0.18	7
0.05	-0.03	-0.12	-0.18	-0.26	-0.34	8
0.00	-0.09	-0.17	-0.19	-0.27	-0.36	9
-0.20	-0.29	-0.38	-0.33	-0.41	-0.49	עשירון עליון

* מבחן המובהקות נערך ברמת ביטחון של 95%.

5. דיון וסיכום

למעלה משלושה מיליון איש ואישה היגרו למדינת ישראל מאז ההכרזה על עצמאותה בשנת 1948. עולים אלה מהווים כ-43% מהגידול באוכלוסייה היהודית במדינה (למ"ס, 2011 ב'). על אף הבדלים בארצות המוצא מהם הגיעו המהגרים, התפתחו במשך הזמן שתי זהויות (יהודיות) דיכוטומיות פאן-אתניות: מזרחים ואשכנזים. מדיניות כור ההיתוך ומאמצי המדינה לייצר מן המהגרים השונים "אדם ישראלי" חדש, אשר בו הוחלשה ואף נמחקה זהותו ומורשתו הקודמת, זכו לקיתונות של ביקורת בשלושים השנים האחרונות. הביקורת הופנתה בעיקרה כלפי היעד האירופוצנטרי שעמד לנגד עיניהם של קובעי המדיניות השונים, וכלפי אמצעי הכפייה המנהליים והתרבותיים שנגזרו מיעד אירופאי "אשכנזי" זה.

אך מטאפורת כור ההיתוך אינה מסמלת רק יעד אידיאולוגי, ואת המדיניות הנגזרת ממנו. מטאפורה זו מושאלת מן המדע האמפירי, כשהיא מבקשת להתנבא על תוצאת שילוב קבוצות אוכלוסייה שונות. במובן זה, מטאפורת כור ההיתוך חוזה תהליך השתלבות והיטמעות הדדית של קבוצות במרחב גיאוגרפי נתון. במרוצת השנים, פותחו מספר מדדים המשמשים להערכת תהליך התקרבות זה. אחד ממדדים אלה, הוא ההשתלבות בכלכלה של מדינת היעד; אבדן מוחלט של המרכיב העדתי כמסביר סטטיסטי של רמת הכנסה ומעמד כלכלי, מצביע על היטמעות מלאה במישור זה.

בנייר זה ניתחנו סקרי הכנסות מארבעים השנים האחרונות, ומצאנו את חלקה של כל קבוצת אוכלוסייה בכל אחד מעשירוני ההכנסה השונים. מתוך שש הקבוצות שהוגדרו בנייר (מזרחים, אשכנזים, ערבים, חרדים, עולים, צברים), התמקדנו באוכלוסיית המזרחים והאשכנזים, ובחנו את מגמת ייצוגם בעשירוני ההכנסה השונים. בחרנו להתמקד בקבוצות אלה, כיוון שהן היו קבוצות המטרה של אידיאולוגיית ומדיניות כור ההיתוך של ימי ראשית המדינה.

בארבעים השנים האחרונות, ייצוגם של מזרחים וצאצאיהם בעשירוני ההכנסה הגבוהים הוכפל, לצד צמצום במחצית בייצוגם בעשירוני ההכנסה התחתונים. בו בעת, ייצוגם של אשכנזים בעשירוני הגבוהים כמעט ולא השתנה, לצד ירידה בייצוג בקרב שני העשירוני התחתונים. אפילו כאשר מחשיבים את עולי שנות ה-90 מחבר המדינות לשעבר במניין העולים במקום במניין האשכנזים, ממצאי ניתוח זה עומדים בעינם: בעוד הקבוצה האשכנזית הגדילה את ייצוגה בקרב העשירוני העליונים בכ-35%, הקבוצה המזרחית יותר מהכפילה את ייצוגה – גידול של מעל ל-100% בארבעים השנים האחרונות.

מגמת העלייה במעמד חברתי-כלכלי של קבוצת המזרחים, מצביעה על קירבה הולכת וגדלה שלה ושל קבוצת האשכנזים, כמצופה בתהליך כור ההיתוך. אלו הן שתי הקבוצות הדומיננטיות והעשירות ביותר במדינת ישראל, ולפי המגמה הנוכחית לא צפוי לעבור זמן רב לפני שלא ניתן יהיה עוד להבדיל ביניהן מהבחינה הכלכלית. הערכת המשק את כישורי הפרטים, נותנת ביטוי לפרמטרים רבים: השכלה, וותק בארץ, רשת קשרים חברתית ומקצועית, קרבה למוקדי הכוח ועוד. כל אלו מתקזים לרמת ההכנסה של הפרט: עלייה ברורה בהכנסה מבטאת עלייה בשאר הפרמטרים. לצד זאת, יש מקום להוסיף ולבחון את המגמה במדדי היטמעות נוספים: פערי ההשכלה ושיעור הנישואים המעורבים. הצלחה במדדי היטמעות אלה תסמל את המשך תהליך הידמות האוכלוסיות, ותסב בבוא העת את הדיון אודות ההבדלים בין המוצאים והעדות השונות בישראל, לחקר הפולקלור וההיסטוריה.

עבודתנו זו משלימה פער של מספר שנים, בהן לא נותחו הכנסותיהן של קבוצות האוכלוסייה השונות מחוץ לפרסומי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. הנתונים מעבודות קודמות כפי שהובאו בסקירת הספרות, הציגו מגמה מעורבת בכל הנוגע למדדי ההשכלה וההכנסות. החלוקה הנוכחית לעשירוני הכנסה, מעשירה את תמונת המצב החברתית-כלכלית של כל קבוצת אוכלוסייה, ומספקת מידע רב יותר מאשר מדדים סטטיסטיים מסכמים כגון חציון או ממוצע, על אף חשיבותם הרבה. כמו כן, התמקדות המחקר הנוכחי בקבוצות האוכלוסייה הדיכוטומיות הפאן-אתניות, קוראת למחקר עתידי דומה של קבוצות אוכלוסייה נוספות, כמו גם למחקר אודות השוני בתוך כל קבוצה.

- Beenstock, M., Chiswick, B. R., Paltiel, A. (2009). Testing the immigrant assimilation hypothesis with longitudinal data. *Review of Economics of the Household*. Vol. 8, No. 1.
- Cohen, Y., Haberfeld, Y., Kristal, T. (2004). *Ethnicity and Mixed Ethnicity: Educational Gaps among Israeli-Born Jews*. Discussion Paper No. 5. Tel Aviv University: The Pinhas Sapir Center for Development.
- Eisenstadt, S. N. (1953). Analysis of Patterns of Immigration and Absorption of Immigrants. *Population Studies*. Vol. 7, No. 2. [Nov, 1953].
- Eisenstadt, S. N. (1954). *The absorption of immigrants: a comparative study based mainly on the Jewish community in Palestine and the State of Israel*. London : Routledge & Kegan Paul.
- Gordon, M. M. (1964). *Assimilation in American Life*. New York: Oxford University Press.
- Hirshman, C. (1983). America's Melting Pot Reconcidered. *Annual Review of Sociology*. Vol. 9.
- Jemal et al. (2009). Cancer Statistics, 2009. *CA: A Cancer Journal for Clinicians*. Vol. 59, Iss. 4.
- OECD. (2010 a). *Education at a Glance 2010*. [online].
- Okun, B. (2001). The effects of ethnicity and educational attainment on Jewish marriage patterns: Changes in Israel, 1957-1995. *Population Studies*. Vol. 55, No.1.
- Okun, B., Khait-Marely, O. (2006). *Socioeconomic Status and Demographic Behavior of Adults Multiethnics: Jews in Israel*. Working Paper Series. Jerusalem: Hebrew University.
- Okun, B., Khait-Marely, O. (2008). Demographic Behaviour of Adults of Mixed Ethnic Ancestry: Jews in Israel. *Ethnic and Racial Studies*. Vol. 31, No.8 [Nov 2008].
- Okun, B., Khait-Marely, O. (2010). The impact of intermarriage on ethnic stratification: Jews in Israel. *Research in Social Stratification and Mobility*. Vol. 20, Iss. 4 [Dec 2010].
- Park, R.E., Burgess, E.W. (1924). *Introduction to the science of sociology*. Chicago: University of Chicago Press.
- St. John de Crevecoeur, J.H. (1782). *Letters from an American Farmer*. Project Gutenberg [online].

- אמית, ק. (2005). תקפות החלוקה האתנית למזרחים ולאשכנזים בקרב מהגרים וצאצאיהם בשוק העבודה הישראלי. *מגמות*. כרך מד, מספר 1. [יולי 2005].
- אריאב, י., חיים, ע. (2010). *הוועדה לבחינת פעילות המכינות הקדם אקדמיות - דו"ח מסכם*. ישראל: משרד החינוך. [מקוון].
- דהן ואחרים. (2002). *האם הצטמצמו הפערים בחינוך? על הגורמים הקובעים זכאות לתעודת בגרות בישראל*. ירושלים: מכון ון ליר.
- וינבלט, ג'. (2000). כוח העבודה: תעסוקה ושכר. בתוך: יעקב קופ (עורך). *פלורליזם בישראל: מכור היתוך ל"מעורב ירושלמי"*. ירושלים: המרכז לחקר המדיניות החברתית בישראל.
- יער, א., שביט, ז. (עורכים), (2003). *מגמות בחברה הישראלית כרך א'*. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- יונה, י. שנהב, י. (2005). *רב תרבותיות מהי? תל אביב: הוצאת בבל*.
- יונה, י. (2005). *בזכות ההבדל: הפרויקט הרב-תרבותי בישראל*. תל אביב: הקיבוץ המאוחד.
- כהן, י. (1998). *פערים סוציו-אקונומיים בין מזרחים לאשכנזים, 1975-1995. סוציולוגיה ישראלית*. גיליון א, חוברת 1.
- כהן, י. הברפלד, י. (1998). *התפתחות הפערים העדתיים בקרב בני הדור השני בישראל*. נייר דיון. אוניברסיטת תל-אביב: מכון גולדה מאיר לחקרי עבודה וחברה.
- ליסק, מ. (1999). *העלייה הגדולה בשנות החמישים: כישלוננו של כור ההיתוך*. ירושלים: מוסד ביאליק.
- ליסק, מ. (2009). *עיונים בהיסטוריה חברתית של ישראל*. ירושלים: מוסד ביאליק.
- ליסק, מ., מזרחי, ב., בן-דוד, ע. (עורכים). (1969). *עולים בישראל: מקראה*. ירושלים: אקדמון.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. (2001). *אוכלוסיית עולי בריה"מ לשעבר - מגמות דמוגרפיות 1990-2001*. (פ"מ 1271). ישראל: ירושלים.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. (2010). *הסקר החברתי 2008*. ישראל: ירושלים.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. (2011 א'). *סקר הכנסות 2009*. ישראל: ירושלים.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. (2011 ב'). *שנתון סטטיסטי לישראל 2011*. ישראל: ירושלים.
- מארק, נ. (1994). *פערים בין-עדתיים בישראל - שינויים על פני הזמן*. נייר דיון. אוניברסיטת תל-אביב: המרכז לפיתוח על שם פנחס ספיר.
- סבירסקי, ש. (1981). *לא נחשלים אלא מנוחשלים: מזרחים ואשכנזים בישראל: ניתוח סוציולוגי ושיחות עם פעילים ופעילות*. חיפה: מחברות למחקר ולביקורת.

- פרידלנדר, ד. ואחרים. (2002). תהליכי שינוי בהישגי השכלה בישראל מאז שנות החמישים : השפעות הדת, המוצא ומאפייני המשפחה. ישראל : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה והאוניברסיטה העברית בירושלים.
- פרידלנדר, ד., אביב, ע., ליאון-אלמקיס, ל. (2006). בחינות הבגרות בשנות ה-90 : פערים בהיקפי לימוד, ציונים וזכאות. ירושלים : האוניברסיטה העברית.
- פריש, ר. (2007). התשואה להשכלה - הקשר הסיבתי בין ההשכלה לשכר. בנק ישראל : מחלקת המחקר.
- פרס, י. (1977). יחסי עדות בישראל. תל אביב : ספריית פועלים.
- פרס, י., בן-רפאל, א., פישלר, א. (2006). פרק ו': בין מזרחים לאשכנזים - "השד העדתי" בבקבוק? בתוך : קירבה ומריבה : שסעים בחברה הישראלית. תל אביב : עם עובד.
- קלדרון, נ. (2000). פלורליסטים בעל-כורחם. תל-אביב : הוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה וזמורה-ביתן מו"ל.

חלקם של המזרחים בעשירוני ההכנסה השונים

עשירון	1979	1989	1994	1999	2004	2009
עשירון תחתון	49.5%	42.4%	35.3%	28.1%	21.0%	13.9%
2	57.9%	48.8%	33.8%	22.7%	26.5%	18.9%
3	65.9%	49.9%	40.3%	30.5%	25.6%	22.2%
4	56.3%	51.5%	39.3%	33.3%	31.1%	30.8%
5	53.4%	48.4%	42.1%	39.0%	35.1%	34.6%
6	51.7%	47.4%	41.3%	37.9%	38.8%	35.2%
7	38.4%	45.2%	46.0%	40.2%	36.5%	36.9%
8	29.7%	38.2%	42.4%	37.5%	37.6%	37.2%
9	27.5%	35.5%	33.9%	34.8%	33.5%	35.4%
עשירון עליון	17.6%	23.7%	24.7%	22.5%	26.2%	24.5%
אחוז באוכלוסייה	44.8%	42.8%	36.9%	32.2%	31.1%	28.8%

* מקור: עיבודים מיוחדים של סקרי הכנסות שערכה הלמ"ס, הנמצאים במאגר הנתונים של האוניברסיטה העברית ISDC.

חלקם של האשכנזים בעשירוני ההכנסה השונים

עשירון	1979	1989	1994	1999	2004	2009
עשירון תחתון	19.0%	13.2%	7.4%	8.0%	8.9%	6.5%
2	16.8%	18.4%	16.2%	8.4%	12.1%	8.7%
3	14.5%	21.8%	12.2%	8.8%	19.2%	18.1%
4	25.0%	22.8%	18.0%	12.4%	21.2%	19.4%
5	30.0%	31.5%	20.9%	17.1%	28.3%	24.5%
6	33.7%	37.9%	23.7%	20.1%	32.5%	27.6%
7	44.0%	39.8%	32.1%	25.7%	37.9%	32.1%
8	57.1%	49.4%	37.8%	35.1%	40.9%	37.2%
9	56.9%	53.1%	49.1%	42.8%	45.8%	40.3%
עשירון עליון	66.0%	65.4%	62.6%	56.0%	52.5%	49.0%
אחוז באוכלוסייה	36.3%	35.2%	27.8%	23.4%	29.9%	26.4%

* מקור: עיבודים מיוחדים של סקרי הכנסות שערכה הלמ"ס, הנמצאים במאגר הנתונים של האוניברסיטה העברית ISDC.

**חלקם של האשכנזים בעשירוני ההכנסה השונים
ללא עולי חבר העמים משנות ה-90'**

עשירון	1979	1989	1994	1999	2004	2009
עשירון תחתון	19.0%	13.2%	7.4%	8.0%	5.8%	5.4%
2	16.8%	18.4%	16.2%	8.4%	6.1%	5.6%
3	14.5%	21.8%	12.2%	8.8%	9.7%	7.7%
4	25.0%	22.8%	18.0%	12.4%	10.0%	9.1%
5	30.0%	31.5%	20.9%	17.1%	14.8%	13.2%
6	33.7%	37.9%	23.7%	20.1%	18.7%	15.6%
7	44.0%	39.8%	32.1%	25.7%	23.7%	19.6%
8	57.1%	49.4%	37.8%	35.1%	29.8%	26.4%
9	56.9%	53.1%	49.1%	42.8%	37.2%	28.5%
עשירון עליון	66.0%	65.4%	62.6%	56.0%	48.3%	42.8%
אחוז באוכלוסייה	36.3%	35.2%	27.8%	23.4%	20.4%	17.4%

* מקור: עיבודים מיוחדים של סקרי הכנסות שערכה הלמ"ס, הנמצאים במאגר הנתונים של האוניברסיטה העברית ISDC.

חלקם של החרדים בעשירוני ההכנסה

2009	1999	1989	1979	
20.3%	15.1%	23.4%	12.1%	עשירון תחתון
17.8%	8.3%	9.8%	7.2%	2
9.4%	8.1%	9.2%	4.8%	3
10.5%	7.1%	6.0%	4.3%	4
4.8%	3.5%	5.5%	2.9%	5
4.0%	2.3%	3.0%	3.7%	6
2.4%	2.3%	2.8%	3.2%	7
1.9%	0.9%	2.5%	2.2%	8
0.7%	1.4%	2.5%	2.1%	9
0.7%	0.5%	2.0%	1.3%	עשירון עליון
7.3%	4.9%	6.8%	4.4%	סכ"ה באוכלוסייה

* מקור: עיבודים מיוחדים של סקרי הכנסות שערכה הלמ"ס, הנמצאים במאגר הנתונים של האוניברסיטה העברית ISDC.

מדדי הייצוגיות של החרדים

2009	2004	1999	1994	1989	1979	
2.78	2.92	3.05	3.13	3.45	2.77	עשירון תחתון
2.44	2.09	1.68	2.11	1.45	1.64	2
1.29	2.02	1.65	1.95	1.37	1.09	3
1.44	1.08	1.43	1.08	0.89	0.99	4
0.66	0.78	0.70	0.44	0.81	0.67	5
0.55	0.41	0.46	0.53	0.44	0.85	6
0.33	0.27	0.47	0.22	0.42	0.72	7
0.26	0.19	0.18	0.20	0.37	0.50	8
0.10	0.09	0.27	0.16	0.37	0.48	9
0.10	0.15	0.11	0.06	0.30	0.29	עשירון עליון

* מקור: עיבודים מיוחדים של סקרי הכנסות שערכה הלמ"ס, הנמצאים במאגר הנתונים של האוניברסיטה העברית ISDC.

חלקם של הערבים בעשירוני ההכנסה

2009	1999	1989	1979	
52.3%	40.2%	14.0%	9.9%	עשירון תחתון
42.5%	46.3%	14.3%	12.1%	2
37.3%	33.9%	13.4%	7.1%	3
22.7%	25.0%	12.7%	6.4%	4
17.7%	17.5%	6.7%	4.2%	5
12.5%	12.0%	5.6%	2.5%	6
6.7%	7.0%	2.4%	2.2%	7
3.9%	4.0%	1.7%	1.2%	8
2.6%	1.9%	1.2%	1.2%	9
1.3%	1.0%	0.7%	0.8%	עשירון עליון
19.9%	18.9%	7.3%	4.8%	סכ"ה באוכלוסייה

* מקור: עיבודים מיוחדים של סקרי הכנסות שערכה הלמ"ס, הנמצאים במאגר הנתונים של האוניברסיטה העברית ISDC.

מדדי הייצוגיות של הערבים

2009	2004	1999	1994	1989	1979	
2.63	2.43	2.13	2.57	1.91	2.08	עשירון תחתון
2.14	2.13	2.45	1.81	1.95	2.54	2
1.87	1.72	1.80	1.63	1.83	1.49	3
1.14	1.33	1.32	1.23	1.74	1.35	4
0.89	0.86	0.93	0.76	0.91	0.88	5
0.63	0.60	0.63	0.63	0.77	0.52	6
0.34	0.40	0.37	0.54	0.32	0.45	7
0.20	0.23	0.21	0.36	0.23	0.26	8
0.13	0.18	0.10	0.18	0.16	0.26	9
0.07	0.11	0.05	0.18	0.09	0.17	עשירון עליון

* מקור: עיבודים מיוחדים של סקרי הכנסות שערכה הלמ"ס, הנמצאים במאגר הנתונים של האוניברסיטה העברית ISDC.

חלקם של הצברים בעשירוני ההכנסה

2009	1999	1989	1979	
5.9%	4.4%	3.3%	1.8%	עשירון תחתון
6.7%	2.3%	2.1%	1.1%	2
6.6%	5.0%	2.2%	1.6%	3
9.1%	4.2%	3.9%	1.9%	4
10.0%	4.7%	3.7%	3.1%	5
13.2%	7.3%	3.5%	3.9%	6
15.1%	9.2%	6.4%	3.5%	7
14.7%	8.9%	4.5%	4.9%	8
18.2%	10.4%	4.7%	5.5%	9
21.9%	15.2%	5.9%	4.9%	עשירון עליון
12.1%	7.2%	4.0%	3.2%	סכ"ה באוכלוסייה

* מקור: עיבודים מיוחדים של סקרי הכנסות שערכה הלמ"ס, הנמצאים במאגר הנתונים של האוניברסיטה העברית ISDC.

מדדי הייצוגיות של הצברים

2009	2004	1999	1994	1989	1979	
0.49	0.54	0.61	0.74	0.82	0.56	עשירון תחתון
0.55	0.58	0.33	0.28	0.52	0.33	2
0.55	0.64	0.70	0.68	0.55	0.49	3
0.75	0.78	0.58	0.70	0.98	0.60	4
0.83	0.80	0.66	0.84	0.92	0.97	5
1.09	0.88	1.03	0.92	0.87	1.20	6
1.25	1.05	1.28	1.29	1.59	1.09	7
1.21	1.33	1.25	1.49	1.13	1.53	8
1.50	1.60	1.45	1.26	1.17	1.72	9
1.81	1.79	2.12	1.86	1.47	1.52	עשירון עליון

* מקור: עיבודים מיוחדים של סקרי הכנסות שערכה הלמ"ס, הנמצאים במאגר הנתונים של האוניברסיטה העברית ISDC.

חלקם של העולים החדשים בעשירוני ההכנסה

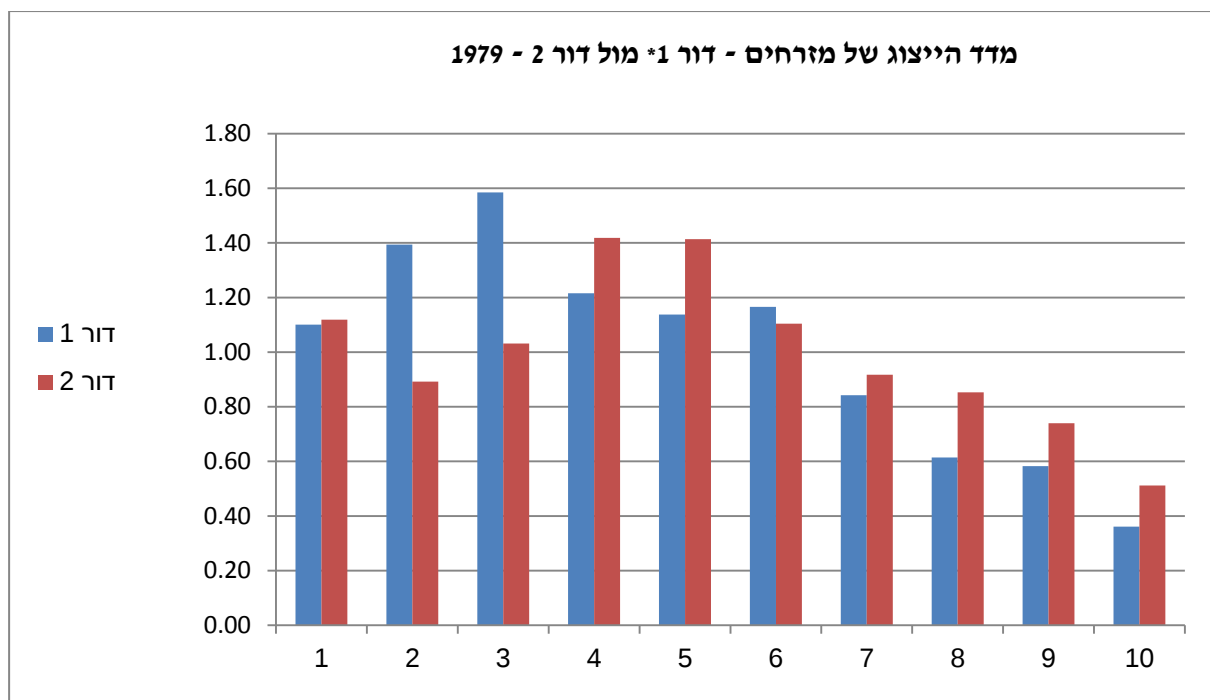
2009	1999	1989	1979	
2.9%	8.8%	6.4%	7.6%	עשירון תחתון
5.2%	11.9%	6.6%	5.0%	2
6.4%	13.7%	3.5%	6.1%	3
7.4%	18.1%	3.0%	6.1%	4
8.4%	18.3%	4.3%	6.4%	5
7.6%	20.4%	2.6%	4.5%	6
6.8%	15.6%	3.5%	8.8%	7
5.0%	13.6%	3.7%	4.8%	8
2.8%	8.8%	3.0%	6.7%	9
2.6%	4.7%	2.3%	9.4%	עשירון עליון
5.5%	13.4%	3.9%	6.5%	סכ"ה באוכלוסייה

* מקור: עיבודים מיוחדים של סקרי הכנסות שערכה הלמ"ס, הנמצאים במאגר הנתונים של האוניברסיטה העברית ISDC.

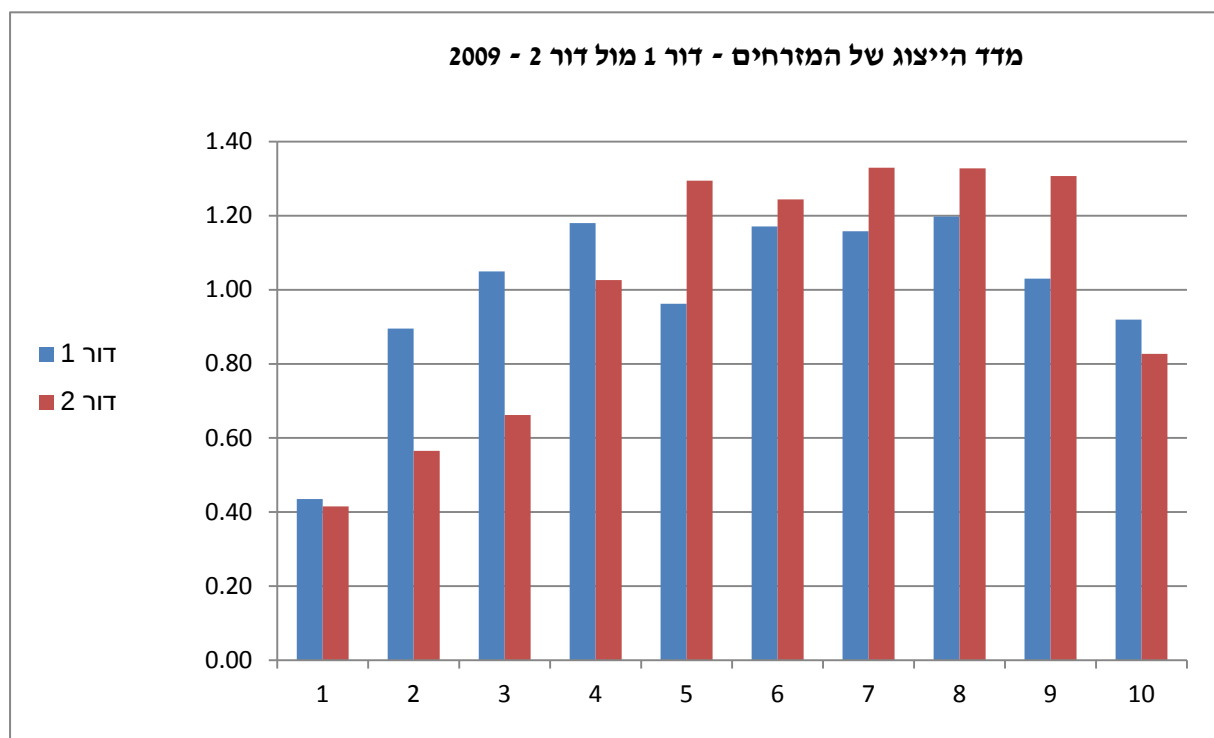
מדדי הייצוגיות של העולים החדשים

2009	2004	1999	1994	1989	1979	
0.53	0.73	0.66	1.29	1.65	1.17	עשירון תחתון
0.95	0.74	0.89	1.21	1.70	0.77	2
1.16	1.00	1.03	1.10	0.89	0.93	3
1.35	1.79	1.35	1.42	0.76	0.93	4
1.53	1.65	1.36	1.56	1.10	0.97	5
1.38	1.31	1.52	1.44	0.66	0.69	6
1.24	1.32	1.16	0.65	0.89	1.34	7
0.91	0.72	1.02	0.56	0.95	0.73	8
0.51	0.39	0.66	0.57	0.76	1.03	9
0.47	0.34	0.35	0.16	0.60	1.44	עשירון עליון

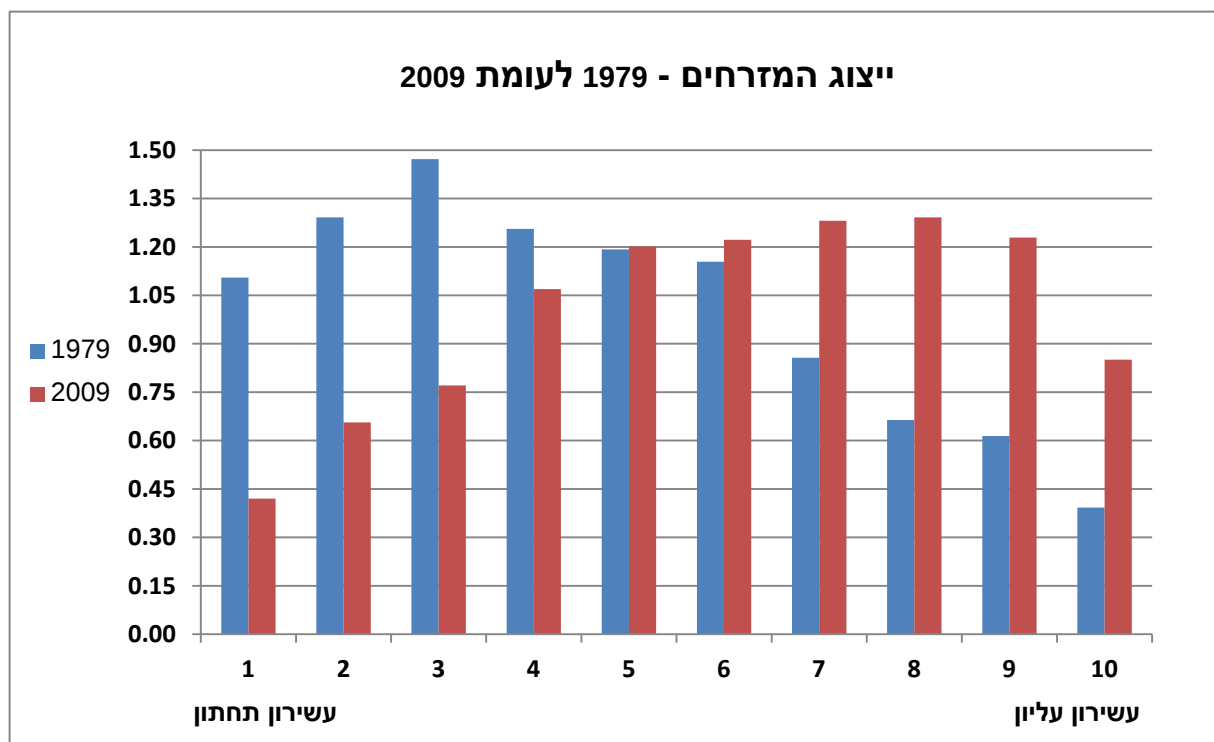
* מקור: עיבודים מיוחדים של סקרי הכנסות שערכה הלמ"ס, הנמצאים במאגר הנתונים של האוניברסיטה העברית ISDC.

* **מקור:** עיבודים מיוחדים של סקרי הכנסות שערכה הלמ"ס, הנמצאים במאגר הנתונים של האוניברסיטה העברית ISDC.
 ** פרטים שנולדו בחו"ל הם דור 1. פרטים שנולדו בארץ, לאבות ילידי חו"ל הם דור 2.

* **מקור:** עיבודים מיוחדים של סקרי הכנסות שערכה הלמ"ס, הנמצאים במאגר הנתונים של האוניברסיטה העברית ISDC.

* מקור: עיבודים מיוחדים של סקרי הכנסות שערכה הלמ"ס, הנמצאים במאגר הנתונים של האוניברסיטה העברית ISDC.